

DUTOR-BAS CHOLG‘U SOZI

Andijon viloyati Andijon tumani

7- Musiqaga ixtisoslashtirilgan maktab internati

Dutor-bas cholg'u sinfi oqituvchisi

Usmonov Javlonbek Mamatzohidjon O'g'li

Kirish

O‘zbek xalqining boy musiqa merosi tarkibida qadimdan shakllanib, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan milliy cholg‘u asboblari alohida o‘rin tutadi. Dutor, tanbur, rubob, g‘ijjak, nay kabi cholg‘ular xalqimizning musiqiy tafakkuri va milliy madaniyatini aks ettiradi. Ana shunday cholg‘ulardan biri — dator-bas hisoblanadi.

Kalit sozlari: Dutor-bas o‘zbek xalq cholg‘ulari ansambli va orkestrlarida past registrdagi tovushlarni ta‘minlash, kuyga tayanch bo‘lish hamda musiqiy asarning garmonik va ritmik asosini mustahkamlash vazifalarini bajaradi. U tashqi ko‘rinishi va torli tuzilishi jihatidan dutorga yaqin bo‘lsa-da, tovush diapazoni va ijrochilik imkoniyatlari bilan undan farq qiladi. Matningizning rus va ingliz tillaridagi tarjimasi:

ИНСТРУМЕНТ ДУТАР-БАС

Введение

В богатом музыкальном наследии узбекского народа особое место занимают национальные музыкальные инструменты, сформировавшиеся с древнейших времен и передающиеся из поколения в поколение. Такие инструменты, как дутар, танбур, рубаб, гиджак и най, отражают музыкальное мышление и национальную культуру нашего народа. Одним из таких инструментов является дутар-бас.

Ключевые слова: Дутар-бас выполняет в ансамблях и оркестрах узбекских народных инструментов задачи по обеспечению звучания в нижнем регистре, созданию опоры для мелодии, а также укреплению гармонической и ритмической

основы музыкального произведения. Хотя по внешнему виду и струнному строению он близок к дутару, инструмент отличается от него своим звуковым диапазоном и исполнительскими возможностями.

THE DUTAR-BASS INSTRUMENT

Introduction

National musical instruments, which have developed since ancient times and passed down from generation to generation, hold a special place in the rich musical heritage of the Uzbek people. Instruments such as the dutar, tanbur, rubab, ghijjak, and ney reflect the musical mindset and national culture of our people. One such instrument is the dutar-bass.

Keywords: The dutar-bass functions in Uzbek folk instrument ensembles and orchestras to provide low-register sounds, serve as a foundation for the melody, and reinforce the harmonic and rhythmic base of a musical piece. Although it resembles the traditional dutar in appearance and string structure, it differs in its pitch range and performance capabilities.

Dutor-basning kelib chiqishi

Dutor-basning shakllanishi o'zbek xalq cholg'ularini takomillashtirish va orkestr ijrochiligiga moslashtirish jarayoni bilan bog'liq. An'anaviy dutor asosan yakka va ansambl ijrochiligida qo'llanib kelgan. Keyinchalik xalq cholg'ulari orkestrlarini tashkil etish jarayonida turli cholg'ularning tovush diapazonini kengaytirish zarurati paydo bo'lgan.

Shu ehtiyoj natijasida dutorning past tovushli turi — dutor-bas shakllantirilgan. Dutor-bas xalq cholg'ulari orkestrida bas vazifasini bajaruvchi torli-chertma cholg'u sifatida o'z o'rnini egallagan.

Dutor-basning tuzilishi

Dutor-bas tashqi ko‘rinishiga ko‘ra an’anaviy dutorga o‘xshash bo‘lib, uning asosiy qismlari quyidagilardan tashkil topadi:

- kosasi;
- dastasi;
- qopqog‘i;
- torlari;
- quloqlari;
- xarrak;
- pardalari.

Cholg‘uning kosasi tovushning hosil bo‘lishi va kuchayishida muhim ahamiyatga ega. Dasta esa ijrochiga turli balandlikdagi tovushlarni hosil qilish imkonini beradi. Torlar odatda barmoqlar yoki maxsus mizrob yordamida chertib ijro qilinadi.

Dutor-basning hajmi oddiy dutorga nisbatan kattaroq bo‘lib, uning past registrda jaranglashi uchun moslashtirilgan.

Dutor-basning tovush xususiyati

Dutor-basning eng muhim xususiyati — yo‘g‘on va to‘laonli past tovushlarga ega ekanligi. Shu sababli u ansambl yoki orkestr tarkibida boshqa cholg‘ularning yuqori va o‘rta registrdagi tovushlarini muvozanatlashtiradi.

Past tovushlar musiqiy asarning asosini mustahkamlaydi. Dutor-bas ayniqsa:

- bas partiyalarini ijro etishda;
- ritmik asosni ta’kidlashda;
- kuyga jo‘r bo‘lishda;
- garmonik tayanch yaratishda;
- orkestrning umumiy tovushini boyitishda
- muhim vazifani bajaradi.
- Ijrochilik usullari

Dutor-basda ijro etish texnikasi oddiy dutorga o‘xshash jihatlarga ega. Torlar asosan chertish usuli orqali ovoz chiqaradi. Ijrochi chap qo‘li bilan pardalarni bosib, o‘ng qo‘li bilan torlarni chertadi.

Ijrochilikda turli ritmik shakllardan foydalanish mumkin. Ansambl va orkestr ijrosida dator-basning partiyasi boshqa cholg‘ular bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Ijrochi dirijyor ko‘rsatmalariga rioya qilgan holda asarning tempi, ritmi, dinamikasi va xarakterini to‘g‘ri ifodalashi kerak.

Dutor-basning ansambl va orkestrdagi o‘rni

Dutor-bas o‘zbek xalq cholg‘ulari orkestrining muhim cholg‘ularidan biridir. Orkestr tarkibida u ko‘pincha past registrni to‘ldiradi. Agar yuqori registrdagi cholg‘ular kuy va asosiy melodik materialni ijro etsa, dator-bas ularning ostida musiqiy tayanch vazifasini bajaradi.

Shuning uchun dator-basni orkestrdagi “poydevor” vazifasini bajaruvchi cholg‘ulardan biri deb atash mumkin.

Uning partiyasi ko‘pincha boshqa bas cholg‘ulari bilan birgalikda ijro etiladi. Bunday uyg‘unlik orkestr tovushining keng, boy va muvozanatli chiqishiga yordam beradi.

Ta’lim jarayonida dator-bas

Dutor-bas musiqa ta’limida ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu cholg‘uni o‘rganish davomida o‘quvchilar:

- nota savodxonligini;
- ritmni to‘g‘ri his qilishni;
- ansamblida ijro etishni;
- eshitish qobiliyatini;
- ijrochilik texnikasini;
- musiqiy asarni badiiy ifodalashni
- rivojlantiradilar.

Ayniqsa, xalq cholgʻulari ansambllari va orkestrlarida dutor-basda ijro etish oʻquvchiga jamoaviy ijrochilik koʻnikmasini shakllantirishga yordam beradi.

Dutor-basning milliy musiqa madaniyatidagi ahamiyati

Oʻzbek milliy cholgʻularining takomillashishi natijasida dutor-bas kabi cholgʻularning paydo boʻlishi xalq musiqa ijrochiligini zamonaviy orkestr imkoniyatlari bilan uygʻunlashtirishga xizmat qildi.

Dutor-bas milliy cholgʻu anʼanalarining zamonaviy ijrochilik shakllari bilan bogʻlanishiga misol boʻla oladi. U xalq kuylarini orkestr sharoitida ijro etishda, bastakor va kompozitorlarning asarlarini ijro qilishda hamda turli ansambllarda foydalaniladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, dutor-bas — oʻzbek xalq cholgʻulari orkestri va ansambllarida muhim oʻrin egallaydigan torli-chertma cholgʻu hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi past registrni taʼminlash, musiqiy asarning ritmik va garmonik asosini mustahkamlash hamda orkestr tovushiga toʻlaqonlilik berishdan iborat.

Dutor-basning shakllanishi milliy cholgʻularni takomillashtirish, ularning ijrochilik imkoniyatlarini kengaytirish va xalq musiqasini katta jamoalar tarkibida ijro etish ehtiyoji bilan bogʻliq. Bugungi kunda ushbu cholgʻu oʻzbek musiqa madaniyatining muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida qadrlanadi.